

MELUZYNA

ISSN 2449-7339

2 (9) (2019) | Rocznik V

DOI: 10.18276/me.2018.2-01

PRZEKROJE I ZBLIŻENIA

Krystian Słomka vel Słomiński*

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID 0000-0003-3081-2299

Epigramat *Boleslaus II Audax* z cyklu *Vitae Regum Polonorum* Klemensa Janicjusza jako tradycja

I

Cykl *Vitae Regum Polonorum* Klemensa Janicjusza jest pierwszym przykładem *icones* rodzimych władców w polskiej literaturze nowołacińskiej (Krzywy, 2014, s. 75). Apogeum popularności forma ta przeżywała u schyłku renesansu¹, nieco mniejszym zainteresowaniem cieszyła się również w baroku i oświeceniu. Rękopis *Vitae Regum Polonorum* powstawał w czasie pobytu Janicjusza na dworze Piotra Kmity², całość gotowa była już w 1542 roku, a więc – jak podkreśliła Maria Cytowska – jeszcze przed pełnym rozkwitem tego gatunku w literaturze europejskiej (Cytowska, 1969, s. 86). Cykl wydany został dopiero w 1563 roku – ukazał się w Antwerpii, w drukarni Wilhelma Silviusa³. Po dwóch latach dzieło doczekało się pierwszej polskiej edycji (Helsztyński, 1981, s. 93–94).

* e-mail autora: krystian.slominski@wp.pl

¹ Można by tu wymienić przede wszystkim naśladowców cyklu *Vitae Regum Polonorum* Klemensa Janicjusza, o których mowa później. Ponadto epigramaty będące związłymi biogramami rodzimych monarchów zawarte są również w takich dziełach jak: *Gniazdo cnoty* (1578) oraz *Ogród królewski* (1599) Bartosza Paprockiego czy *Porządek i rozdzielanie książąt i królów polskich* Teodora Zawackiego (1611).

² Klemens Janicki pisał *Vitae Regum Polonorum* w czasie, gdy przebywał na służbie u Piotra Kmity. Być może sam marszałek wielki koronny zlecił poecie napisanie dzieła (Kotarski, 1991, s. 400).

³ Jak pisze Ignacy Lewandowski, epigramaty spodobały się drukarzowi z Antwerpii „ponad miarę” (Lewandowski, 1996, s. 106).

Sylwetki monarchów miały służyć jako *exempla* przedstawiające zarówno wzorce, jak i antywzorce władcy. O popularności mikrobiogramów zdecydował ich moralistyczny charakter oraz niezwykle bogactwo faktograficzne (Krzywy, 2014, s. 75–76). Przyjmuje się, że charakterystyka monarchów jest wysoce obiektywna, o czym świadczy brak wyraźnych tendencji panegirycznych, ponadto ton wypowiedzi nie odbiega od przekazów kronikarskich, z których czerpał autor (Lewandowski, 1996, s. 109). Wartość historyczną tych biografii doceniono w samej Akademii Krakowskiej, w której chętnie korzystano z tekstu jako źródła do nauki historii Polski (Pełowski, 1980, s. 201). Należy wspomnieć, iż w owym czasie zmianie ulegało spojrzenie na przeszłość, zaczęto ją bowiem traktować z większym szacunkiem i czerpać z niej naukę, stąd popularność takich dzieł jak *Vitae Regum Polonorum* (Mieszek, 2014, s. 243).

Oprócz licznych wydań polskich (9 edycji do końca XVI wieku oraz 5 w XVII, a także kilku zagranicznych) dokonano następujących translacji i parafraz *Vitae Regum Polonorum*, są to: *Królów i książąt polskich króciuchne porządku zawarcie i opis nowo uczyniony* Sebastiana Fabiana Klonowica (1576)⁴, *Żywoty królów polskich* Jana Achacego Kmity (1591), *Ikones królów i książąt polskich* Jana Głuchowskiego (1605), epigramaty wchodzące w skład *Kroniki Sarmacyjej Europejskiej* Aleksandra Gwagnina w przekładzie Marcina Paszkowskiego (1611) oraz *Widok Królestwa Polskiego* Jana Bielskiego (1763) (K. Janicjusz, 1966, s. 389–390).

Wypracowane w starożytności i przejęte częściowo przez średniowiecze⁵ ideały człowieczeństwa, uwzględniające cechy fizyczne oraz wartości moralne (często rozbieżne)⁶, kontynuowane były również w renesansie. Janusz Pelc stwierdził, iż pojęcie wzorca i antywzorca osobowe w literaturze związane jest z odpowiednio dobranymi środkami perswazji uobecniającej się w konstrukcji dzieła. Jej charakter winien stanowić sedno przekazu i być w pełni zrozumiały dla czytelnika (Pelc, 1978, s. 10–11). Daleko posuniętą gloryfikację jakiejś osoby, ale również ukazanie jej w sposób deprecjonujący, umożliwia poetycka amplifikacja (Pelc, 1967, s. 115). Uobecnia się ona – na różne sposoby – również w *Vitae Regum Polonorum* Janicjusza. Naśladowcy cyklu na ogół korzystali z zabiegów retorycznych, które pojawiały się w nim dosyć licznie, służąc charakterystyce rodzimych monarchów. Dodać należy, iż każda najdrobniejsza przestawka, elipsa czy niewielka rozbudowa treści w stosunku do pierwowzoru może zasadniczo wpłynąć na wizerunek postaci, a co za tym idzie, zmienić wymowę epigramatu.

W artykule przedstawiona zostanie analiza porównawcza epigramatu *Boleslaus II Audax*, wchodzącego w skład *Vitae Regum Polonorum*, z analogicznymi fragmentami wierszy poświęconych Bolesławowi Śmiałemu w wybranych cyklach bezpośrednio nawiązujących do dzieła Janicjusza. Należą do nich: *Pamiętnik książąt i królów polskich* Sebastiana Fabiana Klonowica,

⁴ Kolejne wydanie dzieła funkcjonowało pod tytułem *Pamiętnik książąt i królów polskich* (1590).

⁵ Na średniowieczny ideał człowieka składa się przejęta z antyku jedność duszy i ciała (*anima et corpus*) oraz wprowadzony tchnieniem duch (*spiritus*), a także serce (*cor*), umiejscowione między duszą i duchem (Le Goff, 1996, s. 11–12). Średniowieczne modele osobowe klasyfikowane były na zasadzie antynomii, np. duchowny-świecki, możny-biedny itd. (Le Goff, 1996, s. 14).

⁶ E. R. Curtius wspomina między innymi o pięciu zasadniczych wartościach, jak świętość, wartości umysłowe, szlachectwo, użyteczność oraz przyjemność, którym odpowiadają wzorce osobowe świętego, geniusza, bohatera, umysłowości kierującej cywilizacją, a także twórcy rozkoszy artystycznych; ważną rolę odgrywa również rozwijający się od starożytności topos *sapientia et fortitudo* oraz tzw. cztery zalety naturalne – szlachectwo, siła, uroda i zamożność (Curtius, 2009, s. 175, 182, 189).

Żywoty królów polskich Jana Achacego Kmity, *Kronika Sarmacyjej Europejskiej* Marcina Paszkowskiego oraz *Widok Królestwa Polskiego* Jana Bielskiego. O wyborze tych utworów zdecydował fakt, iż każdy z analogicznych fragmentów ma inną budowę oraz odmienne funkcje, za sprawą czego w różnym stopniu nawiązuje do *Vitae Regum Polonorum*. Analiza porównawcza pozwoli odpowiedzieć na pytanie, jak Janicjuszowa amplifikacja jest przez jego naśladowców wykorzystywana w tekstach o Bolesławie Śmiałym, w jakim stopniu modyfikowana i czy powstałe w wyniku tych zmian różnice wpływają na kształt wizerunku Bolesława Śmiałego.

II

Amplifikacja to zabieg inwencyjny, związany głównie z *genus demonstrativum*⁷, poświęconym naganie lub pochwałę (Lausberg, 2002, s. 57). Zastosowanie amplifikacji polega na „rozszerzaniu” treści. Rozbudowa może nastąpić przede wszystkim za pomocą odpowiednio użytych części mowy, np. stopniowania przymiotnika. Zabieg amplifikacji realizuje się również poprzez użycie przeciwieństwa czy porównania, a także zaprzeczenia. Treść, oprócz zwykłego poszerzenia (amplifikacja horyzontalna⁸), może być również wzbogacona o określenia bardziej szczegółowe lub bardziej dobitne sformułowania (amplifikacja wertykalna⁹). Amplifikacja powstaje także dzięki użyciu figur opartych na wylczeniu, nagromadzeniu, stopniowaniu czy przeciwstawieniu. Dokonuje jej się również w celu „pomniejszania” tematu; zabieg ten, podobnie zresztą jak „powiększenie”, wzmacnia odbiór treści, lecz w przypadku „pomniejszenia” mamy do czynienia z odwrotnością, gdyż podniesienie rangi danej rzeczy następuje w wyniku obniżenia innej (Korolko, 1990, s. 74–76). W szerszym zakresie amplifikację dzieli się zwykle na cztery podtypy (*genera amplificationis*): *incrementum* – stopniowy wzrost, intensyfikacja synonimów, ułożenie myśli, dowodów i pojęć w sposób gradacyjny; *comparatio* – zestawienie danej rzeczy z innymi, które ją wartościują i objaśniają, pomniejszając lub uwypuklając; *ratiocinatio* – wzmocnienie jednej rzeczy tak, by spotęgować drugą; czytelnik samodzielnie, poprzez rozumowanie, ustala, co autor chciał uwypuklić; *congeries* – skumulowanie tych samych dowodów, myśli, toposów oznaczających ten sam przedmiot perswazji (Lausberg, 2002, s. 244–248).

Choć amplifikacja postrzegana jest jako jedna z głównych cech *genus laudativum*, a co za tym idzie, traktowana jako sedno pochwały (pogląd Kwintyliana i Cycerona), może również posłużyć za wzmocnienie krytyki (Budzisz, 1988, s. 116), z czym będzie można się spotkać w epigramacie *Boleslaus II Audax*.

⁷ *Genus demonstrativum* jest to, obok *genus iudiciale* (mowy sądowej) i *genus deliberativum* (doradczej), rodzaj mowy popisowej, w której obserwator nie poddaje ocenie samej rzeczy (autor już ją ocenił, co wynika z treści mowy), skupiając się na sposobie jej przedstawienia (Lausberg, 2002, s. 134–135).

⁸ Amplifikacja horyzontalna dotyczy rozszerzania przy wykorzystaniu wielości (rozbudowa wypowiedzi o nowe wyrazy) (Barłowska, 2015, s. 98–99).

⁹ Amplifikacja wertykalna polega na wzmocnieniu w metaforycznym ujęciu (powiększenie czegoś następuje w związku z sposobem) (Barłowska, 2015, s. 98–99).

III

Bolesław Szczodry albo Śmiały¹⁰ (1038–1079) kojarzony jest przede wszystkim ze sprawą konfliktu z biskupem Stanisławem ze Szczepanowa¹¹. W średniowiecznych kronikach przedstawiany był on jako doskonały strateg, z drugiej zaś strony jako bezwzględny tyran brutalnie postępujący z własnymi rodakami oraz niewahający się podnieść ręki na majestat Kościoła (Banaszkiewicz, 1981). W *Kronice polskiej* Anonima zwanego Gallem negatywne cechy monarchy przenikają się z pozytywnymi (zob. Delestowicz 2017, s. 150). Z jednej strony kronikarz pisał, iż Bolesławem Śmiałym rządził „nadmiar ambicji i próżności”¹² (Anonim tzw. Gall, 1965, s. 49), z drugiej zaś król okazał się „rycerzem odważnym i dzielnym” (Anonim tzw. Gall, 1965, s. 49). Zdarzało się, że Gall, ganiąc postawę króla, jednocześnie starał się go bronić (Delestowicz 2017, s. 134). Śmiały bynajmniej nie ponosił klęski w wyniku morderstwa biskupa, tylko będąc już na wygnaniu na Węgrzech¹³. W *Kronice polskiej* Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem monarcha, jako biały rycerz i czarny charakter, wstępuje w świat romansu rycerskiego (Banaszkiewicz, 1981, s. 356). Momentem, kiedy król przerozdział się w potwora, było ukaranie żołnierzy, którzy uciekli z pola walki do kraju, a także ich żon za to, że przyjęły dezertersów, a oni wybaczyli im zdradę. Rozkazując przykładanie do piersi szczytów zamiast dzieci, monarcha sprowadzał je tym samym do rangi zwierząt (Banaszkiewicz, 1981, 354–355). Wizerunek Śmiałego – walecznego i odważnego króla zmienia się diametralnie w chwili, gdy daje się we znaki konflikt z biskupem. Mistrz Wincenty dokonał metaforycznego wyjaśnienia owej przemiany, mówiąc: „czasami drzewo oliwkowe dziczeje” (Banaszkiewicz, 1981, s. 355). W *Kronice wielkopolskiej* Bolesław Śmiały: „[...] nad wygodę i spokój poświęcił siły odzyskania granic Polski, które [...] Bolesław [Chrobry] ustanowił, a jego następcy, rządzący Polską aż do jego [Śmiałego – przyp. K. S.] czasów, utracili” (*Kronika wielkopolska*, 2013, s. 62). Wspomniana jest tam również kwestia żołnierzy-dezertersów: „[...] pierwszych Polaków, którzy go odstąpili, skazał na ścięcie; na innych, których nie mógł zabić, nie przestał skrycie zastawiać zasadzek” (*Kronika wielkopolska*, 2013, s. 64). W *Żywocie większym św. Stanisława* Wincenty z Kielczy tłumaczył, iż złe cechy króla zaczęły stopniowo przysyłać te dobre, aż w końcu zupełnie je zastąpiły: „ponieważ zaś ambitni ludzie muszą być hojni, bo ubiegają się o względy ludzkie, przeto wiatr ambicji wymiół w nim hojność, jaka go cechowała [...]” (Wincenty z Kielczy, 1987, s. 273). Ponadto autor *Gaude Mater Polonia* ukazał Śmiałego jako „krwawego ojcobójcę”, przeciwstawiając go Bolesławowi Chrobremu, potężnemu i mądrymu niczym drugi Salomon. Postawa władcy oceniana jest w *Żywocie* surowo i jednoznacznie potępiona (Drelicharz, 2012, s. 126–127). Podobnie jest w *Żywocie mniejszym*, gdzie ocena władcy jest bardziej krytyczna niż w kronice

¹⁰ Te dwa przydomki nie są pełnymi synonimami. Historycy za prymarny uważają „Szczodry”.

¹¹ Według jednej z wersji konfliktu przytaczanej przez Mistrza Wincentego, podczas najazdu na Ruś część żołnierzy powróciła do kraju w reakcji na cudzołóstwo ich żon. Konsekwencją była surowa kara, jaką wymierzył Bolesław dla obydwu stron. Spowodowało to powstanie spisku przeciwko królowi oraz upominania ze strony Stanisława, w których wyniku na króla nasłano zbirów mających go zabić. Nieudany zamach rozwścieczył króla, który sam postanowił zamordować biskupa (Guzowski, 2004, s. 264).

¹² Norbert Delestowicz zwraca również na inne wady Śmiałego wskazane przez Galla, ale niewyrażone wprost, jak pogarda, nieumiejętność przyznania się do porażki, wywyższanie się czy upór (Delestowicz, 2017, s. 145).

¹³ Taką tezę wysuwa Edward Skibiński (zob. Delestowicz, 2017, s. 145–146).

Kadłubka, będącej dla Wincentego z Kielczy głównym źródłem wiedzy (Banaszkiewicz, 1981, s. 357).

Literatura renesansu przedstawiała Bolesława Śmiałego w rozmaitych barwach. Lesław Eustachiewicz pisał niegdyś o nieznanym dramacie łacińskim z XVI wieku *Boleslaus Secundus Furens*. Choć wizerunek króla w tragedii jest skrajnie negatywny, postaci tej towarzyszą uczucia, refleksje, co czyni go bardziej ludzkim. W monologu na temat siebie samego „król dziwi się, że ktoś, kogo nie potrafiły zabić trudy i niebezpieczeństwa wojny, może cierpieć z powodu miłości” (Eustachiewicz, 1952, s. 530). Wart wzmianki wydaje się być wiersz Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego *Epitaphium Boleslao Audaci, regi Poloniae*, w którym poeta „wypukła bogactwo indywidualności króla” (Eustachiewicz, 1952, s. 533) i przedstawia go jako chwagę narodu¹⁴. Bolesław Śmiały jawi się w epitafium jako człowiek, który utracił panowanie nad własnym postępowaniem i stał się przedmiotem żalu (Hernas, 1976, s. 30). Bartosz Paprocki w *Ogrodzie królewskim*, w tekście poprzedzającym epigramat o Bolesławie Śmiałym, opisał monarchę w następująco: „Był to król acz gniewliwy, ale wielce hojny” (Paprocki, 1599, k. 156), sugerując tym samym, że dobre cechy są usprawiedliwieniem dla tych złych; w epigramacie zaś w taki oto sposób przedstawił władcę: „Bolesław Śmiały król wielkiej godności / Za wielkiem szczęściem przyszedł do srogości” (Paprocki, 1599, k. 156). Autor podkreślił fakt, iż Bolesław Śmiały nie był okrutny od urodzenia, tylko stał się taki w pewnym momencie życia.

IV

Przed analizą wybranej części epigramatu *Boleslaus II Audax* warto przyrzeć się treści i kompozycji całego wiersza:

Quam bello magnus, quam magnis strenuus ausis
 Boleslaus erat, tam truculentus erat.
 Vastavit Moravos, Hunnos, te Russe, Bohemos,
 Vastavit Patriae nec minus arva suae.
 Cuncta libidinibus complebat, cuncta rapinis,
 Cuncta ignominiis, sanguine, cuncta metu.
 Pontificem secuit frustatim recta monentem,
 Urbis pontificem, maxime Crace, tuae.
 O scelus, o portentum, o nostri infamia regni,
 Non tibi sacrilagae tunc cecidere manus?
 Unde et ubi periit, ne iam dubitate, Poloni;
 Raptum sub Stygiis, obruit Orcus aquis.

(Janicjusz, 1966, s. 228)

¹⁴ Poeta w drugim wersie epitafium używa słów „Boleslae, gloria gentis” (Sęp Szarzyński, 2001, s. 82–83).

W przekładzie prozą autorstwa Edwina Jędrkiewicza brzmi on tak:

Jak wielki był w wojnie Bolesław, jak dzielny w zuchwałych
 przedsięwzięciach, tak też i był okrutny.
 Spustoszył kraje Morawian i Węgrów, i twój, Rusinie, i Czechy,
 ale nie mniej spustoszył i ziemię ojczystą.
 Wszystko nappełnił swymi żądzami, wszystko rabunkami, wszystko
 hańbą, wszystko krwią i strachem.
 Biskupa, który dawał słuszne napomnienia, biskupa twojego miasta,
 o wielki Kraku, posiekał w kawałki.
 O zbrodniarzu, o potworze, o hańbo naszego królestwa, czemuż nie
 opadły ci wtedy bezbożne ręce?
 Nie miejcie, Polacy, wątpliwości co do tego, gdzie i dlaczego zginął:
 szatan go porwał i zatopił w piekielnych bagnach.

(Janicjusz, 1966, s. 229)

Epigramat, złożony z sześciu dystychów, można podzielić na kilka zasadniczych części: I – narysowanie ogólnej charakterystyki króla w oderwaniu od faktów (w. 1–2), II – charakter rządów Bolesława Śmiałego, w tym jego stosunek wobec państw sąsiadujących oraz własnego kraju (w. 3–6), III – konflikt z biskupem Stanisławem ze Szczepanowa (w. 7–8), IV – negatywna ocena postaci króla (w. 9–12)¹⁵. Podkreślić należy, iż cały epigramat oparty jest na amplifikacji. Świadczy o tym ułożenie dowodów w sposób gradacyjny, a więc w każdym kolejnym dystychu krytyka sformułowana jest z większym nasileniem¹⁶.

Szczególną uwagę warto jednak poświęcić dystychowi rozpoczynającemu epigramat *Boleslaus II Audax*. Podkreśla on ambiwalentną naturę władcy. Oto jego treść:

Quam bello magnus, quam magnis strenuus ausis
 Boleslaus erat, tam truculentus erat.

(Janicjusz, 1966, s. 228)

Jak wielki był w wojnie Bolesław, jak dzielny w zuchwałych
 Przedsięwzięciach, tak też i był okrutny.

(Janicjusz, 1966, s. 229)

Krytyka monarchy¹⁷, która stopniowo narasta w każdym kolejnym dwuwierszu, ma w cytowanym fragmencie pozornie słaby wydźwięk. Podkreślone zostały trzy cechy króla – *bello magnus*,

¹⁵ W przypadku wiersza *Boleslaus II Audax* mamy do czynienia z epigramatem złożonym (*compositio*) (Michałowska, 1974, s. 132). Dostrzec można w jego budowie pewną klamrę kompozycyjną. Zakończenie utworu w formie puenty (w tym przypadku negatywna ocena postaci) jest zgodna z tradycją epigramatu (Peplowski, 1980, s. 202).

¹⁶ Mamy do czynienia z zabiegiem amplifikacji za sprawą *incrementum*, gdyż cały wywód w epigramacie konsekwentnie ułożony jest w sposób gradacyjny – w każdym dystychu narasta krytyczny ton wypowiedzi o królu, sądy dotyczące Bolesława Śmiałego są coraz śmielej formułowane (Lausberg, 2002, s. 244).

¹⁷ *Genus demonstrativum* dopuszcza naganę wobec ludzi wynikającą „z uwagi na osławione pochodzenie, które zapisało się bardziej występkami i nienawiścią niż dobrą sławą” (Lausberg, 2002, s. 138).

czyli ‘waleczny’ (cecha pozytywna); *magnis strenuus*¹⁸ *ausis*, czyli ‘energiczny’, ‘zaradny’ w podejmowanych przez siebie inicjatywach (tę cechę uznać można za dwuznaczną, aczkolwiek w tym kontekście jest ona bliższa pozytywnej); *truculentus*, czyli ‘groźny’, ‘surowy’ (co jest niewątpliwie wadą) – choć ostatnia cecha sformułowana jest zwięźle, to na nią kładzie poeta największy nacisk, czyni to nie wprost, lecz poprzez użycie jednej z odmian amplifikacji, jaką jest *ratiocinatio*¹⁹. Szyk zdania, a także uwypuklenie dwóch pierwszych cech za pomocą przymiotnika *magnus* (aczkolwiek w przypadku drugiej z nich ‘wielki’ określa nie samą cechę, lecz efekty, które ona wywołuje, tak czy inaczej przymiotnik *magnus* uwypukla ją) wskazuje na to, iż ostatnia jest przeciwstawna wobec wcześniejszych.

Naśladowcy *Vitae Regum Polonorum* rozmaicie wykorzystywali ów fragment w charakterystyce Bolesława Śmiałego²⁰. Sebastian Fabian Klonowic w czterowierszu *Bolesław Wtóry Śmiały* wyzyskał Janicjuszową amplifikację: „[...] a jako go męstwo / Zdobilo, tak go niewstyd lzył i okrucieństwo” (Klonowic, 1590, k. A₄v). Janicjusz uwypuklił jedną cechę dodatnią, jedną ambiwalentną (którą w tym kontekście można uznać za dodatnią) oraz jedną wadę króla, Klonowic z kolei odwrócił proporcje – z cech pozytywnych powtórzył po pierwowzorze jedynie męstwo, z negatywnych zaś ‘okrucieństwo’, dodając od siebie ‘niewstyd’²¹. Ponadto użycie przeciwstawnych określeń o nacechowaniu wartościującym: ‘zdobilo’ oraz ‘lzył’ – stawia znak równości między dwiema postawami Śmiałego. Znamienne jest to, że ów fragment w te-trastychu Klonowica znajduje się na końcu²². Służy więc jedynie jako ogólne podsumowanie czynów. Podkreślenie wojennych dokonań, podobnie jak u Janicjusza, u autora *Worka Judaszów* nie brzmi jednoznacznie pozytywnie – za sprawą wyrazu „zuchwały”, co może łączyć się ze słowem *strenuus* użytym w pierwowzorze, który u Acernusa nie łączy się z cechą, jaką jest

¹⁸ Słowo *strenuus*, oznaczające kogoś dziarskiego, przedsiębiorczego, obrotnego, cwane-go, nie ma wymowy wyłącznie pozytywnej, ma także wymiar ambiwalentny (np. Kumaniecki, 1990, s. 473).

¹⁹ *Ratiocinatio* (rozumowanie) – „ta forma amplifikacji wywołuje skutek w innym miejscu niż tam, gdzie jest aktualnie zastosowana. Jedna rzecz zostaje wyolbrzymiona, w innej zaś objawia się efekt tej amplifikacji; do rzeczy, którą chcemy podkreślić, dochodzi się przez rozumowanie. Ta postać amplifikacji pokrewna jest emfazie. Emfaza jednak opiera się na domyślaniu się [odpowiednich] słów, zaś ta forma amplifikacji osiąga rezultat dzięki odgadnięciu faktów, i w konsekwencji wywołuje głębsze wrażenie, ponieważ fakty mają większą moc oddziaływania niż słowa”. (Lausberg, 2002, s. 247). Często używany przykład obrazujący zabieg *ratiocinatio* to pochwała Cezara, która uwidacznia się poprzez podkreślenie potęgi pokonanych przez niego Galów (Barłowska, 2015, s. 111).

²⁰ W omawianych fragmentach mamy do czynienia z czerpaniem z *Vitae Regum Polonorum* na wielu poziomach: może to być przekład, który różni się od pierwowzoru jedynie jakimś drobnym szczegółowym występującym incydentalnie, którego obecność uzasadniona jest głównie problemem natury wersyfikacyjnej, a pośrednio również inwencją autora tłumaczenia; kolejnym poziomem inspiracji jest imitacja, czyli „osiągnięcie podobieństwa pod względem treściowym i formalnym”; wreszcie emulacja, czyli „współzawodnictwo z wybranym wzorem” (Fulińska, 2000, s. 35).

²¹ *Niewstyd* – nieobyczajność, nierząd (Karasiowa, 1988, s. 276–277). Jak pisze Banaszkiewicz, u schyłku XV stulecia Kallimach wprost wytknął Bolesławowi współzycie z własną kładzą (Banaszkiewicz, 1981, s. 361).

²² Rozmieszczenie omawianego fragmentu na tle całości epigramatu:

Czechy, Morawce, Węgry Bolesław zuchwały
Gromił, nieprzyjacielskie wojska przed nim drżały.
Ten biskupa rozsiekiał, a jako go męstwo
Zdobilo, tak go niewstyd lzył i okrucieństwo

(Klonowic, [1590], k. A3v)

skuteczność w realizowaniu przedsięwzięć²³. Mamy zatem do czynienia niewątpliwie z krytyką króla. Klonowicz użył więc Janicjuszowej amplifikacji, zmieniając jej funkcję i redukując przez to jej charakter. Choć epigramaty Klonowicza są trzy razy krótsze od Janicjuszowych, cykl autora *Flisa* uznać można za imitację *Vitae Regum Polonorum*²⁴.

Z kolei Jan Achacy Kmita ukazał ambiwalentną naturę monarchy w ten oto sposób:

Jako był mąż waleczny i serca wielkiego
Bolesław, tak też wielki okrutnik był z niego.
(Kmita, 1591, k. Cv)

Kmita w swej translacji dokonał niewielkiej zmiany w stosunku do *Vitae Regum Polonorum*. Przymiotnik ‘wielki’, który u Janicjusza użyty został jedynie w celu uwydatnienia pierwszej cechy charakteru króla (waleczności), a także pośrednio drugiej (dzielnosci), w przekładzie Kmity tworzy paralelę podkreślającą również ten przymiot, który deprecjonuje władcę. W istocie w tłumaczeniu tym struktura składniowa sugeruje, iż obydwie natury władcy równoważą się. Zabieg inwencyjny, jakim jest *ratiocinatio*, nie wybrzmiewa, mimo iż tłumaczenie jest zbliżone²⁵ do wersji z *Vitae Regum Polonorum*.

Marcin Paszkowski w *Kronice Sarmacyjnej Europskiej* również uchwycił dwoistość cech usposobienia Bolesława Śmiałego:

Ten Bolesław jako był waleczny i śmiały,
Tak też w bezbożnych sprawach barzo był zuchwały²⁶.
(Paszkowski, 1611, s. 36)

²³ Czterowiersz Klonowicza można też uznać pod pewnymi względami za emulację epigramatu *Boleslaus II Audax*. Poeta pragnął ukazać króla w zwięzły sposób, konkretnie, z mniejszą dozą wartościowania – bardziej obiektywnie.

²⁴ Według Johanna Sturma istnieje sześć sposobów „ukrywania” imitacji, wśród nich kategoria *brevitas* (Fulińska, 2000, s. 207).

²⁵ „Przekład Kmity jest przeważnie dość wierny, czasem wręcz dosłowny, ale nierzadko też odbiega w szczegółach od podstawy łacińskiej” (Pepłowski, 1980, s. 211).

²⁶ Oto cały epigramat Paszkowskiego o Bolesławie Śmiałym:

Ten Bolesław jako był waleczny i śmiały,
Tak też w bezbożnych sprawach barzo był zuchwały.
Zwojował Ruś i Węgry z Czechy, z Morawiany,
Skukłał i buntowniki pruskie z Pomorzany.
Wszędzie znaki zwycięstwa po sobie zostawił,
Lecz w ojczyźnie okrutnym tyraństwem się wslawił.
Zamordował okrutnie patrona polskiego,
Który go upominał, odwodząc od złego.
Gdzie się podział i jako, nie myślcie, Polacy,
A wszak wiecie, iż pomsty nie uchodzą tacy.
Atoli piszą o nim, iż za grzech żałując,
Gdzieś w górach przy klasztorze umarł, pokutując.

Poszerzenie negatywnych cech, choć niweluje zabieg *ratiocinatio*, w istocie zwiastuje – w odróżnieniu od epigramatu Janicjusza – co prawda również krytykę monarchy, ale o zdecydowanie mniejszym nasileniu. Warto dodać, iż Bolesław Śmiały w kronice Gwagnina, przetłumaczonej przez Paszkowskiego²⁷, opisany jest niekiedy w sposób bardzo mu przychylny. Autor niektórymi swoimi wypowiedziami broni króla, tłumacząc jego poczynania, w ten sposób dokonuje jego moralnej rehabilitacji²⁸. Różnice w wymowie obydwu epigramatów obrazują też ich zakończenia. U Janicjusza w *Vitae Regum Polonorum* czytamy:

Unde et ubi periit, ne iam dubitate, Poloni;
Raptum sub Stygiis, obruit Orcus aquis.
(Janicjusz, 1966, s. 228)

Nie miejcie, Polacy, wątpliwości co do tego, gdzie i dlaczego zginął:
szatan go porwał i zatopił w piekielnych bagnach.
(Janicjusz, 1966, s. 229)

U Paszkowskiego w epigramacie zaś:

Atoli piszą o nim, iż za grzech żałując,
Gdzieś w klasztorze umarł, pokutując.
(Paszkowski, 1611, s. 36)

Według wielu przekazów, król początkowo udał się do papieża, a następnie do klasztoru na krańcach Węgier, gdzie zmarł po spełnieniu pokuty nadanej przez Ojca Świętego²⁹.

Bolesław Śmiały jest najczęściej wspominanym monarchą w *Vitae Regum Polonorum* (również w epigramatach o Władysławie Hermanie, Mieszku III Starym oraz Przemyśle II). Warto podkreślić, iż Janicjusz ocenił go jako najokrutniejszego władcę:

Nil illo peius, nil et crudelius illo,
audace excepto, patria nostra tulit.
(Janicjusz, 1966, s. 234)

²⁷ *Kronika Sarmacyjnej Europy* M. Paszkowskiego stanowi tłumaczenie *Sarmatiae Europae descriptio* Aleksandra Gwagnina z 1578 roku.

²⁸ Przytoczyć tu można kilka fragmentów opisu Bolesława Śmiałego w samej kronice dotyczące działań króla ogarniętego wyrzutami sumienia po zabójstwie biskupa Stanisława: „Ruszył ten grzech króla Bolesława, zjachał precz i wstąpił do jednego klasztoru w Kozytańskich górach [...], służył do śmierci zakonnikom wszystkim”, a także moralne usprawiedliwienie króla wynikające z wymagań czasów, w których żył i panował: „[...] iż te czasy takiego króla potrzebowały, gdyż po Chrobrym wielki upadek ta Korona wzięła była [...], a by go Bóg na ten czas nie dał, snadź byśmy byli w niewoli abo u Wratyśławianów, abo u Rusi” (Paszkowski, 1611, s. 38).

²⁹ Bolesław Śmiały miałby udać się po pokutę do papieża za radą króla Węgier, Władysława – wersję tę podał Jan z Dąbrowki w *Komentarzu do Kroniki Polskiej Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem* (Banaszkiwicz, 1981, s. 370–372). Jan Długosz pisał, iż Bolesław „w lichym płaszczu, by go nie poznano [...] w różnych klasztorach wybudowanych i założonych przez jego przodków [...], w ścisłej pokucie, oddając się niskim posługom kuchennym, ukrył przed wszystkimi swój stan i pochodzenie i w worku pokutnym usiłował zgładzić zbrodnię, której dopuścił się na świętym Bożym, Stanisławie” (Długosz, 2009, s. 172).

Poza **Bolesławem Śmiałym** nie wydała nasza ojczyzna nikogo
gorszego odeń, nikogo okrutniejszego.

(Janicjusz, 1966, s. 235)

Paszkowski z kolei na niechlubnym podium umieścił Mieszka II:

Nic nadeń łakomszego, nic i mierzińskiego³⁰

Nie było, **Mieczysława wyjąwszy Wtórego.**

(Paszkowski, 1611, s. 53)

Z kolei Jan Bielski w *Widoku Królestwa Polskiego* jeszcze inaczej przekształcił ambiwalentny opis króla:

Jak wielką zwycięstw chwałą pozaszczycił wojny

Bolesław, tak był nie mniej w krwi szafunku hojny.

(Bielski, 1763, s. 69)

Wymowa epigramatu, podobnie jak u Janicjusza, sprowadza się do krytyki władcy³¹. Fragment dotyczący ambiwalentnej natury Śmiałego również wyolbrzymia negatywne cechy króla. Jego amplifikacyjny charakter jest jednak bardziej złożony niż u Janicjusza. Zaczepnięty dystych ma charakter inkrementalny³², gdyż stanowi obejmującą cały epigramat, o gradacyjnej budowie początkową część amplifikacji. Ponadto określenie 'hojny', mające pozytywny wydźwięk, tutaj użyte jest w celu podkreślenia złych uczynków władcy – eufemistyczne

³⁰ *Mierziński* (st. wyższy od *mierziony*) – wzbudzający negatywne ustosunkowanie, niechęć; wstrętny, odstrasżający (Żurowski, 1982, s. 69).

³¹ Oto cały epigramat J. Bielskiego:

Jak wielką zwycięstw chwałą pozaszczycił wojny

Bolesław, tak był nie mniej w krwi szafunku hojny.

Morawców, Węgrów, Czechów i ruskie narody

Splądrował, swemu równe uczyniwszy szkody.

Lubieżnością, łupiestwy kraj napelnił cały,

Krwią, postrachem, ohydą nieśmiertelną chwały.

Biskupa, gdy ten zbrodnie króla gani śmieie,

Przywykłym do zaboju mieczem śmiały ścieie.

O zbrodnie, o straszdyło, o Polski niesławo!

Nie schnie ręka, w biskupa gdy uderza żwawo.

Gdzie i jak legł? Ciekawy nie badaj, Polaku,

Lete, w której pograżon, nie zostawia znaku.

(J. Bielski, 1763, s. 69)

³² Zob. przypis 16.

znaczenie tego słowa zamiast złagodzić treść otwiera cały wachlarz określeń o coraz intensywniejszym nacechowaniu³³.

V

Janicjusz rozpoczął epigramat *Boleslaus II Audax*, będący częścią cyklu *Vitae Regum Polonorum*, od dystychu, który przedstawia dwoistą naturę Bolesława Śmiałego (Banaszkiewicz, 1981, s. 355). Choć cały wiersz uznać można za silną krytykę króla, czytając ów dystych, czytelnik może odnieść wrażenie, iż poeta próbował uwypuklić jedynie pozytywne cechy władcy. W istocie tak właśnie było, lecz wyolbrzymienie faktycznie objęło negatywną naturę monarchy – zadziałał tu bowiem zabieg amplifikacyjny zwany *ratiocinatio*, który zmusił czytelnika do zastanowienia, którą stroną natury władcy autor faktycznie chciał uwypuklić. Naśladowcy *Vitae Regum Polonorum* (S. F. Klonowic, J. A. Kmita, M. Paszkowski i J. Bielski) korzystali z tradycji zapoczątkowanej przez Janicjusza. Czerpali z niej jednak w różny sposób, zmieniając proporcje cech monarchy i funkcję fragmentu zaczerpniętego z pierwowzoru.

W zapożyczonym od Janicjusza fragmencie Klonowic zredukował pozytywne cechy Bolesława Śmiałego i jednocześnie uwypuklił negatywne. W części stanowiącej konkretyzację biogramu przedstawił dwie cechy króla: jego waleczność (cechę tę należy jednak uznać za ambiwalentną, o czym świadczy użycie słowa „zuchwały”) oraz skłonność do zabijania (zdecydowanie negatywną). Dystych rozpoczynający wiersz o Bolesławie Śmiałym umieścił Klonowic na końcu epigramatu w zmienionej formie – pełni on funkcję puenty podsumowującej bardziej szczegółową charakterystykę króla z wcześniejszych partii. Fragment ten nie nosi znamion amplifikacji.

Translacja autorstwa Kmity nie jest do końca zgodna z pierwowzorem. Tłumacz dokonał drobnych modyfikacji fragmentu dotyczącego ambiwalentnej natury władcy (choć reszta przekładu jest wierna łacińskiej wersji). Proporcje dobrych i złych cech pozostają nienaruszone, lecz jeden z przymiotników ‘wielki’, które u Janicjusza określały dwie pozytywne cechy – jedną bezpośrednio, drugą pośrednio, znalazł się przy złej cesze władcy, równoważąc przez to obydwie jego natury i niwelując efekt *ratiocinatio*.

Krytyka Bolesława Śmiałego autorstwa Paszkowskiego nie jest już tak ewidentna, jak ta przedstawiona przez Janicjusza. Świadczy o tym treść epigramatu, jego puenta (zupełnie inna niż w pierwowzorze), a także fragment kroniki Gwagnina o Bolesławie Śmiałym. Częstka traktująca o dwoistej naturze władcy różni się od Janicjuszowej. Rozbudowana zostaje część przedstawiająca negatywne cechy króla, lecz sformułowana jest ona w sposób łagodny. Amplifikacyjny charakter fragmentu wyraźnie słabnie.

Ambiwalentna natura monarchy u Bielskiego również nie do końca pokrywa się z Janicjuszową. Autor zastosował innowację, przede wszystkim ukazując złe cechy Bolesława Śmiałego.

³³ Według przekazów literackich król rzeczywiście odznaczał się hojnością. Tak pisze o nim Mistrz Wincenty: „uważał on, iż bez szczodroblewości nie ma wolności człowieka, szczodremu zaś nic nie może brakować, chyba tylko sposobności do dawania (Mistrz Wincenty tzw. Kadłubek, 2008, s. 68). Użyte określenie uznać można jako pełniące funkcję umniejszenia, rodzaj amplifikacyjnego *incrementum*, którego „podstawowa przygotowawcza forma zasadza się na stroniczym wyborze synonimów, które intensyfikują (albo osłabiają) *res* [...]. Pierwszą metodą amplifikacji albo deminucji jest wybranie określonego słowa dla przedstawianej rzeczy. Możemy np. powiedzieć, że człowiek, którego pobito, został zamordowany [...], albo też z drugiej strony można powiedzieć, iż ten kto uderzył, dotknął tylko [...]. Można o skąpym powiedzieć ‘oszczędny’, a o łajzącym ‘szczery’” (zob. H. Lausberg, 2002, s. 244–245).

Amplifikacja wprawdzie wybrzmiewa, lecz w inny sposób – zniwelowaniu ulega efekt *ratiocinatio*, uwidacznia się za to jej inkrementalny charakter w związku z użyciem przymiotnika ‘hojny’ w celu zobrazowania negatywnych przymiotów władcy. Część dystychu dotycząca negatywnej natury króla przedstawiona jest tak, jakby w istocie była kontynuacją pozytywnych cech, lecz pod względem składni mamy do czynienia z porównaniem.

Janicjuszowa amplifikacja oddziałuje na następców wczesnorennesansowego poety i znajduje wykorzystanie w cyklach naśladujących *Vitae Regum Polonorum*. Za każdym razem zapożyczony fragment ma inną budowę oraz funkcję, a jego amplifikacyjny charakter niekiedy ulega przeobrażeniu, słabnie bądź nie wybrzmiewa w ogóle. Omówiona dwoista natura władcy wiastuje u większości autorów (Kmita, Paszkowski, Bielski) bardziej szczegółową charakterystykę Bolesława Śmiałego, zgodnie z zamysłem Janicjusza, ale może też funkcjonować jako puenta stanowiąca ogólne podsumowanie wyszczególnionych cech monarchy (Klonowic).

Charakter omawianego fragmentu, czyli odpowiedni dobór pozytywnych i negatywnych cech władcy, wpływa na zawartość całego epigramatu: amplifikacja najsilniej wybrzmiewa w tych wierszach, które stanowią ostrą krytykę Bolesława Śmiałego, z kolei tam, gdzie krytyka jest subtelniejsza, konstrukcja amplifikacji jest mniej wyraźna, wyjątek stanowi wersja autorstwa Klonowica, gdzie mamy do czynienia z silną krytyką króla, lecz amplifikacja w ogóle nie jest zastosowana.

Bibliografia podmiotowa

- Anonim tzw. Gall. (1965). *Kronika i czyny książąt czyli władców polskich*. Przeł. R. Grodecki, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bielski, J. (1763). *Widok Królestwa Polskiego*. T. I. Ks. II. Poznań: Drukarnia Collegium Poznańskiego Societatis.
- Długosz, J. (2009). *Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa polskiego*. Przeł. J. Mrukówna. Ks. III–IV. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Janicjusz, K. (1966). *Carmina. Dzieła wszystkie*. Wyd. J. Krókowski. Przeł. E. Jędrkiewicz. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Klonowic, S.F. [ca 1590]. *Pamiętnik książąt i królów polskich*. Kraków.
- Kmita, J.A. (1591). *Żywoty królów polskich*. Kraków: drukarnia Mikołaja Scharffenbergera.
- Kronika Wielkopolska* (2013). Przeł. K. Abgarowicz. Wstęp B. Kürbis. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Mistrz Wincenty tzw. Kadłubek. (2008). *Kronika polska*. Przeł. B. Kürbis. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Paprocki, B. (1599). *Ogród królewski*. Praha: drukarnia Daniela Siedleżańskiego.
- Paszkowski, M. (1611). *Kronika Sarmacyjej Europejskiej*. Kraków: drukarnia Mikołaja Loba.
- Sęp Szarzyński, M. (2001). *Poezje zebrane*. Wyd. R. Grześkowiak, A. Karpiński, przy współud. K. Mrowcewicz. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Wincenty z Kielczy. (1987). *Żywoć większy świętego Stanisława*. W: *Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*. Tłum. J. Pleziowa. Oprac. M. Plezia (s. 247–344). Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Bibliografia przedmiotowa

- Barłowska, M., Budzyńska-Daca, A., Wilczek P. (red.) (2015). *Retoryka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Banaszkiewicz, J. (1981). *Czarna i biała legenda Bolesława Śmiałego*. *Kwartalnik Historyczny*, 88 (2), 353–390.
- Budzisz, A. (1988). *Epigramat łaciński w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku. Studium analityczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Curtius, E.R. (2009). *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*. Tłum. i oprac. A. Borowski. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Cytowska, M. (1969). *Nowe uwagi o „Żywotach królów polskich” Klemensa Janickiego*. W: *Europejskie związki literatury polskiej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Delestowicz, N. (2017). Rządy Bolesława II Szczodrego w świetle Kroniki polskiej Anonima tzw. Galla W: A. Dąbrówka, E. Skibiński, W. Wojtowicz (red.), *Nobis operique favete. Studia nad Gallem Anonimem* (s. 131–150). Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Dąbrówka, A., Skibiński, E., Wojtowicz, W. (red.) (2017). *Nobis operique favete. Studia nad Gallem Anonimem*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Drelicharz, W. (2012). *Idea zjednoczenia królestwa w średniowiecznym dziejopisarstwie polskim*. Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana.
- Eustachiewicz, L. (1952). „Boleslaus Furens”. Nieznany dramat łaciński z XVI wieku. *Pamiętnik Literacki*, 43 (1–2), 529–535.
- Fulińska, A. (2000). *Naśladowanie i imitacja. Renesansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu*. Wrocław: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej.
- Grudziński, T. (1986). *Bolesław Śmiały-Szczodry i Biskup Stanisław. Dzieje konfliktu*. Warszawa: Interpress.
- Helsztyński, S. (1981). *Ulubieniec Muz. Opowieść o Klemensie Janickim*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Hernas, C. (1976). *Barok*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Janów, J. (1929). Z dziejów polskiej pieśni historycznej (T. Zawacki autorem „Nieznanego śpiewnika historycznego z XVI wieku”). *Pamiętnik Literacki*, 26 (1/4), 143–163.
- Korolko, M. (1990). *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Kotarski, E. (1991). Klemens Janicki. W: S. Grzeszczuk (red.), *Pisarze staropolscy. Sylwetki* (s. 377–406). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Krzywy, R. (2014). Poezja staropolska wobec genologii retorycznej. Wprowadzenie do problematyki. W: R. Krzywy (red.), *Studia o literaturze dawnej*. T. 2. (s. 73–85). Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kumaniecki, K. (oprac.) (1990). *Słownik łacińsko-polski*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lausberg, H. (2002). *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*. Tłum., oprac. i wstęp A. Gorzkowski. Bydgoszcz: Wydawnictwo Homini.
- Le Goff, J. (red.) (1996). *Człowiek średniowiecza*. Tłum. M. Radożycka-Paoletti. Warszawa: Świat Książki.
- Lewandowski, I. (1996). Janickiego epigramy o polskich królach. W: I. Lewandowski (red.), *Litteris vivere Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Andrzejowi Wójcikowi*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Michałowska, T. (1974). *Staropolska teoria genologiczna*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mieszek, M. (2014). „Rodowitym rytmem pracy Janickiego dopełniam” – „Vitae Regum Polonorum” Klemensa Janickiego w przekładzie Jana Bielskiego. *Acta Universitas Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*, 25 (3), 241–256.

- Pelc, J. (1978). Bohaterowie literaccy a wzorce osobowe w czasach polskiego renesansu i baroku. W: J. Pelc (red.), *Problemy literatury staropolskiej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pelc, J. (1967). Fraszka polska XVI wieku terenem kształtowania się liryki nowożytnej. W: M. Głowiński (red.), *Studia z teorii i historii poezji*. Ser. I. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Peplowski, F. (1980). „Vitae Regum Polonorum” Klemensa Janickiego w przekładzie Jana Achacego Kmity. *Pamiętnik Literacki*, 71 (4), 201–215.
- Karasiowa, A. (1988). [hasło] Niewstyd. W: M. R. Mayenowa (red.), *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 18 (s. 276–277). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sołtysiak, A. (red.) (2004). *Zamach stanu w dawnych społecznościach*. Warszawa: Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną UW.
- Żurowski, A. (1982). [hasło] Mierziony. W: M. R. Mayenowa (red.), *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 14 (s. 67). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Epigram “Boleslaus II Audax” from the “Vitae Regum Polonorum” series by Klemens Janicki as the tradition

Summary

In 1563 a series of 12-verse epigrams was issued. It was written by Klemens Janicki and entitled “Vitae Regum Polonorum”. The work features the praises and reprimands of the native sovereigns. Among the criticising poems, one should notice “Boleslaus Secundus Audax”. The first distich of the epigram, portraying the ambivalent nature of Boleslaw the Bold, forms an amplification – it is an example of *ratiocinatio*, where the readers must decide for themselves which part of the reasoning is being emphasised. The authors of the series referring to “Vitae Regum Polonorum”, namely S. F. Klonowic, J. A. Kmita, M. Paszkowski and J. Bielski, were inspired by the original to a various extend – in some versions the amplification from the 2-verse poem by Janicki changed its nature to *incrementum*, in others the significance of *ratiocinatio* was visibly weaker, whereas elsewhere the amplification was not applied at all. It was usually more vivid where the Boleslaw the Bold’s criticism was strongest and the amplification intensity faded out where the criticism was articulated in a more subtle manner.

Słowa kluczowe: epigramat, amplifikacja, ratiocinatio, nagana, inwencja

Keywords: epigram, amplification, *ratiocinatio*, ambivalence, reprimands, invention